

УДК 347.4

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.1.53>

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТОРІН ЗА ПОРУШЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ, ЩО ВИПЛИВАЮТЬ З ДОГОВОРУ ПОСТАЧАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНИХ РЕСУРСІВ ЧЕРЕЗ ПРИЄДНАНУ МЕРЕЖУ

Островський А.М.,
*доктор філософії у галузі права,
асистент кафедри цивільного права та процесу
юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID: 0009-0002-6252-9586*

Островський А.М. Загальні засади відповідальності сторін за порушення зобов'язань, що впливають з договору постачання енергетичних ресурсів через приєднану мережу.

У статті здійснено аналіз загальних засад відповідальності сторін за порушення зобов'язань, що впливають з договору постачання енергетичних ресурсів через приєднану мережу у цивільному праві України. На підставі правових норм чинного законодавства визначено, що однією з основних вимог, яка висувається до належного виконання вказаного зобов'язання, є дотримання певних якісних та/або кількісних характеристик під час постачання енергетичних ресурсів через приєднану мережу, оскільки якість товару – якість енергетичних ресурсів у договірних правовідносинах – розглядається як сукупність характеристик, що визначають здатність відповідного ресурсу (електричної, теплової енергії, природного газу тощо) задовольняти технічні, економічні та функціональні потреби споживача згідно з його призначенням. Така якість охоплює не лише споживчі параметри, а й технічні та технологічні властивості, зокрема стабільність фізичних показників (напруга, частота, тиск), надійність постачання, відповідність встановленим стандартам і нормативам, енергетичну ефективність, а також екологічну та експлуатаційну безпечність. У разі порушення цих характеристик має місце неналежне виконання зобов'язання з боку постачальника, що може бути підставою для настання цивільно-правової відповідальності.

Запропоновано більш детально визначити механізм захисту прав споживачів у передбаченому зобов'язанні шляхом закріплення на законодавчому рівні більш чітких критеріїв для можливості визначення кількісних та якісних показників щодо отримання енергетичних ресурсів за договором постачання енергетичних ресурсів через приєднану мережу, зокрема таких, як напруга, амортизація устаткування, частота та тривалість відхилень від стандартних параметрів, допустимі межі коливань тиску чи температури, коефіцієнт потужності тощо, відхилення та недотримання яких може слугувати підставою для настання цивільно-правової відповідальності за невиконання чи неналежне виконання зобов'язання. Особливу увагу при цьому слід приділити імплементації відповідних положень європейського енергетичного законодавства, зокрема Третього енергетичного пакета ЄС, у національне правове поле, з метою забезпечення високого рівня захисту прав споживачів, стимулювання добросовісної конкуренції на енергетичних ринках та підвищення ефективності функціонування механізму відповідальності постачальників. Крім того, доцільно передбачити створення системи незалежного моніторингу якості та надійності енергетичних послуг із можливістю оперативного реагування на порушення умов договору та автоматичного нарахування компенсацій споживачам у випадках доведеного відхилення від договірних параметрів постачання.

Ключові слова цивільно-правова відповідальність, постачальник електроенергії, споживач, приєднана мережа, звільнення від відповідальності, електроенергія, примус, санкція, невиконання чи неналежне виконання зобов'язання, якість надання.

Ostrovskiy A.M. General principles of liability of the parties for breach of obligations arising from the contract for the supply of energy resources through the connected network.

The article analyzes the general principles of liability of the parties for the breach of obligations arising from the contract for the supply of energy resources through a connected network under the civil law of Ukraine. Based on the provisions of the current legislation, it is established that one of the main requirements for the proper performance of such an obligation is compliance with certain qualitative and/or quantitative characteristics during the supply of energy resources through a connected network. The quality of goods—specifically, the quality of energy resources in contractual legal relations—is regarded as a set of characteristics that determine the ability of a particular resource (electricity, thermal energy, natural gas, etc.) to meet the technical, economic, and functional needs of the consumer in accordance with its intended use. This quality includes not only consumer parameters but also technical and technological properties, in particular the stability of physical indicators (voltage, frequency, pressure), reliability of supply, compliance with established standards and norms, energy efficiency, as well as environmental and operational safety. A breach of these characteristics constitutes improper performance of the obligation by the supplier, which may serve as a basis for civil liability.

It is proposed to define in more detail the mechanism for protecting consumer rights within the specified obligation by enshrining at the legislative level clearer criteria for determining the quantitative and qualitative indicators of energy resource supply through a connected network. Such indicators may include voltage, equipment wear, frequency and duration of deviations from standard parameters, permissible fluctuation ranges of pressure or temperature, power factor, among others. Deviations from or non-compliance with these indicators may serve as grounds for the imposition of civil liability for non-performance or improper performance of obligations. Particular attention should be paid to the implementation of the relevant provisions of European energy legislation, in particular the EU's Third Energy Package, into the national legal framework, with the aim of ensuring a high level of consumer protection, fostering fair competition in energy markets, and enhancing the effectiveness of supplier liability mechanisms. Moreover, it is advisable to introduce a system of independent monitoring of the quality and reliability of energy services, with the capability for prompt response to breaches of contract terms and automatic compensation to consumers in cases of proven deviation from the agreed supply parameters.

Key words: civil liability, electricity supplier, consumer, connected network, exemption from liability, electricity, coercion, sanction, non-performance or improper performance of obligation, quality of service delivery.

Постановка проблеми. Договір постачання енергетичних ресурсів через приєднану мережу виступає специфічною формою зобов'язального правовідношення, що поєднує елементи публічного регулювання, приватноправової диспозитивності та технічних стандартів енергетичної інфраструктури. Порухення договірних зобов'язань у цій сфері може мати як економічні, так і суспільно значущі наслідки, особливо в умовах енергетичної нестабільності та реформування ринку енергетики в Україні.

Метою статті є визначення загальних засад відповідальності сторін за порушення умов договору постачання енергетичних ресурсів через приєднану мережу з урахуванням системного аналізу чинного законодавства, судової практики та доктринальних підходів.

Правові норми, що регулюють договірні відносини, мають включати ефективний механізм примусу для забезпечення виконання зобов'язань учасниками, а у випадку порушень – передбачати застосування відповідних санкцій. Чим більш детально визначений цей механізм, тим більш зрозумілим стає юридичне становище учасників договору і тим більш високими є гарантії її виконання. Зважаючи на особливості предмета договору постачання енергетичних ресурсів через приєднану мережу, майнова відповідальність сторін може мати свої відмінності, які визначаються специфікою цього предмета.

Зважаючи на таку важливість та обмеженість енергетичних ресурсів окрім ґрунтовного аналізу окремих норм цивільного законодавства щодо, сутності правовідносин, що виникають при укладенні договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу, необхідним є дослідження цивільно-правової відповідальності за порушення сторонами умов такого договору.

Стан опрацювання. У правовій літературі цивільно-правова відповідальність досліджувалася науковцями-юристами у найрізноманітніших аспектах серед них варто б виділити наступних: В.О. Криворучко, П.Д. Гуйвана, С.С. Немченка, В.В. Луць та ін.

Але проблематика цивільно-правової відповідальності сторін за порушення умов договору постачання енергетичних ресурсів через приєднану мережу у частині відшкодування збитків за даним договором мало вивчена, а тому є досить актуальною та потребує глибшого вивчення, що і є метою нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Цивільним законодавством України закріплені наступні правові наслідки за порушення зобов'язань: припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору; зміна умов зобов'язання; сплата неустойки; відшкодування збитків та моральної шкоди (ст. 611 Цивільного кодексу (ЦК) України [8]).

Треба враховувати різницю в підходах законодавця до визначення відповідальності за договорами постачання енергетичних ресурсів через приєднану мережу. З одного боку, застосовуються загальні вимоги до відповідальності, з іншого боку, законодавством передбачена додаткова відповідальність для сторін договору постачання енергетичних ресурсів через приєднану мережу. Це означає, що правовідносини можуть бути регульовані, крім Цивільного кодексу України, іншими законами та правовими актами, а також обов'язковими правилами, прийнятими відповідно до них.

Спеціальна відповідальність за порушення сторонами умов даного договору передбачена в нормативно-правових актах, зокрема в Законі України від 13 квітня 2017 року № 2019-VIII «Про ринок електричної енергії» [10], Постанова «Про затвердження Правил роздрібного ринку електричної енергії» Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 14 березня 2018 р. № 312, Постанова «Про затвердження Порядку забезпечення стандартів якості електропостачання та надання компенсацій споживачам за їх недотримання» Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 12 червня 2018 р. № 375, тощо

При розгляді питання відповідальності сторін за договором постачання енергетичних ресурсів через приєднану мережу слід виокремити відповідальність споживача та енергопостачальника.

При пошкодженні споживачем засобів вимірювальної техніки, порушення цілісності пломб, безоблікове споживання електричної енергії, самовільне підключення до об'єктів електроенергетики, споживання електричної енергії без засобів вимірювальної техніки, використання «штучного нуля», що призвело до споживання необлікованої електричної енергії та ін., оператор системи здійснює перерахунок за користування електроенергією «з дня останнього контрольного огляду засобу комерційного обліку або технічної перевірки (якщо технічну перевірку було проведено після останнього контрольного огляду засобу комерційного обліку) до дня виявлення порушення, але не більше загальної кількості робочих днів у шести календарних місяцях (в окремих випадках, у 12 календарних місяцях) що передували дню виявлення порушення». Щодо відповідальності побутового споживача, то при його діях з зі пошкодження пломб, пошкодження (розбите скло, пошкодження цілісності корпусу лічильника тощо) або відсутності засобів вимірювальної техніки, фіксація індикаторами впливу на лічильник електричної енергії постійного (змінного) магнітного або електричного полів, самовільне підключення електроустановок, струмоприймачів або електропроводки до електромережі, що не є власністю оператора системи, з порушенням схеми обліку, використання «штучного нуля», що призвело до споживання необлікованої електричної енергії, інших порушеннях з метою споживання необлікованої енергії здійснюється перерахунок за користування електроенергією за період з дня останнього контрольного огляду засобу комерційного обліку, але не більше загальної кількості робочих днів у шести календарних місяцях. Варто зазначити що різні види порушень мають різний спосіб визначення кількості днів коли було допущено порушення.

Крім того, чинне законодавство не містить санкцій за необліковане споживання електроенергії у разі відсутності вини споживача за порушення обліку. Використовуваний механізм розрахунку вартості електричної енергії, яка не була облікована внаслідок порушення обліку, ґрунтується на середньодобовому споживанні за попередніми (до порушення обліку) або наступними періодами.

Цей підхід лише намагається оцінити об'єм використаної енергії. Використання цього підходу може призвести до значних втрат електроенергії для постачальних організацій через «невияв-

лені розкрадання». Враховуючи вищезазначене, крім потреби відшкодування завданих збитків, необхідно включити у договір постачання енергетичних ресурсів через приєднану мережу умови щодо відповідальності, включаючи можливість застосування штрафу за необліковане споживання електроенергії.

Такої ж думки Będkowski Viktor, який зазначає, що енергокомпанія може нараховувати споживачу компенсацію за незаконне споживання енергії, лише за сам факт втручання в систему вимірювання, наприклад, якщо існує можливість незаконного споживання цієї енергії, а не лише за енергію, що була фактично спожита [1].

При розгляді відповідальності споживача за порушення умов договору слід відзначити, що основи та межі цієї відповідальності не завжди чітко визначені, особливо у випадках порушень правил використання електроенергії.

Аналізуючи законодавство щодо відповідальності у сфері постачання енергетичних ресурсів через приєднану мережу, можна визначити, що штрафні санкції не передбачені у відносинах між енергопостачальником і споживачем. Значно більше того, відповідальність енергопостачальника обмежена лише величиною завданих збитків споживачеві, і це стосується лише певних випадків, таких як наявність або відсутність договору на момент відшкодування (особливо в контексті якості електроенергії).

Чинне законодавство закріплює обов'язок енергопостачальника відшкодувати завдані споживачу збитки в разі порушення ним умов договору та законодавства України в розмірі й порядку, визначених законодавством.

Відповідальність за недотримання гарантованих стандартів якості електропостачання визначається Постановою НКРЕКП Порядку забезпечення стандартів якості електропостачання та надання компенсацій споживачам за їх недотримання [7]. Відповідно до цього порядку споживач який має право на компенсацію може її отримати шляхом зарахування суми відповідної компенсації в рахунок за спожиту електричну енергію. Разом з тим, якщо на момент виплати компенсації у споживача немає чинного договору він втрачає право на свою компенсацію. Отже, якість відповідного отримання речі/товару/послуги/тощо в зобов'язанні має відповідати можливості використання стороною від-повідного об'єкта за своїм призначенням для задоволення належним чином власного охоронюваного законом інтересу [9].

При встановленні особливостей відповідальності за договором постачання енергетичних ресурсів через приєднану мережу слід взяти до уваги твердження Ю.М. Юркевича і Р.В. Крупника «Особливості механізму постачання природного газу та особливості товарної продукції, якою є природний газ зумовлюють те, що правовідносини між сторонами договору постачання мають певну специфіку в частині виконання постачальником обов'язку поставити газ належної якості та відповідальності за неналежне його виконання» [11].

Невід'ємним елементом механізму правового регулювання - юридична відповідальність є. За справедливим твердженням Л. І. Калініченко, «Юридична відповідальність як явище об'єктивного права – це передбачені санкціями норм права, забезпечені можливістю застосування держаного примусу несприятливі наслідки особистого, майнового чи організаційного характеру, яких відповідний суб'єкт права зазнає за вчинене правопорушення (порушення суб'єктивних прав) і які процесуально закріплені в передбаченому законодавством порядку» [2, с. 16].

Це означає, що успішність та ефективність в забезпеченні належного виконання умов договору визначається переважно правильним вибором методів впливу, які застосовуються в разі порушення сторонами своїх зобов'язань.

Так, відповідно до чинного законодавства, енергопостачальник може бути звільнений від матеріальної відповідальності в разі виникнення форс-мажорних обставин, неправомірних дій споживача чи обмежень у подачі енергії відповідно до визначених випадків і т.п. Проте важливо, щоб ці обставини були причинно-наслідково пов'язаними з порушенням зобов'язань. У випадку виникнення таких обставин, які усувають відповідальність, енергопостачальник може бути звільнений від обов'язку відшкодування збитків чи штрафів або компенсацій.

Цивільно-правова відповідальність виконує різні функції, такі як компенсаційна, превентивна, виховна та штрафна, які, хоч і відрізняються за змістом, але тісно пов'язані між собою. Вони спрямовані на задоволення законних прав та інтересів учасників приватного майнового обороту. Відповідальність за порушення умов договору постачання енергетичних ресурсів через приєднану мережу виникає в разі невиконання або неналежного виконання зобов'язань за таким до-

говором. Зазвичай цивільне законодавство встановлює повну відповідальність порушника, але можуть існувати обмеження, встановлені законом або договором.

Як правило, відповідальність енергопостачальник за невиконання або неналежне виконання договірних зобов'язань є обмеженою, і часто відомчі правила регулювали ці відносини, зводячи їх до символічного значення. Обмеження відповідальності стосовно певних порушень енергопостачальника досі встановлює і чинне законодавство (в Законі України «Про ринок електричної енергії», «та ПРРЕЕ і ін). Проте, відносини між сторонами за договором постачання енергетичних ресурсів через приєднану мережу повинні підпадати під загальні норми відповідальності за порушення договірних зобов'язань, з урахуванням особливостей виконання цих договорів.

Енергія як предмет договору постачання енергетичних ресурсів через приєднану мережу має ряд особливостей, однією з яких є її безперервність. Безперервність в контексті договору постачання енергетичних ресурсів через приєднану мережу вказує на постійність або неперервність подачі енергії споживачу. Це означає, що енергопостачальник зобов'язаний забезпечувати стійкий та неперервний доступ до енергетичних ресурсів для споживача протягом усього терміну договору. Така особливість є важливою для забезпечення надійного та безперебійного функціонування енергетичної системи для споживачів. Безперервність забезпечується двома сторонами договору постачання енергетичних ресурсів енергопостачальником, який зобов'язаний подавати енергію і споживачем енергії, який зобов'язаний утримувати мережі, прилади та обладнання в передбаченому законом і договором технічному стані. Обмеження у споживанні електроенергії та регулювання графіків навантаження споживачів проводяться відповідно до конкретних інструкцій та визначених правил.

Оскільки будь-яке порушення умов договору повинно мати негативні наслідки для сторони, що його порушила, важливо здійснити правовий аналіз методів впливу, які застосовуються в таких випадках.

Отже, саме безперервність енергопостачання відрізняє договір постачання енергетичних ресурсів через приєднану мережу від інших видів договорів. Це не лише разові правочини, а тривалі і безперервні цивільні зв'язки. З цієї причини законодавство ретельно регулює випадки припинення та призупинення виконання договору постачання енергетичних ресурсів через приєднану мережу, враховуючи особливості його тривалості та неперервності.

Так, енергопостачальник несе відповідальність перед споживачем за належну якість поставленої продукції (електроенергії). Це включає в себе забезпечення стабільної і безперебійної подачі електроенергії, а також відповідність параметрів електроенергії встановленим стандартам і нормам якості. Якщо якість електроенергії не відповідає визначеним нормам, споживач може мати підстави для пред'явлення претензій або вимоги компенсації.

Вітчизняна правова доктрина тривалий час характеризувала концепцію відповідальності як відносно розмиту. Зокрема, це відноситься до відшкодування збитків, спричинених порушенням договору. Цивільно-правова відповідальність завжди має майновий характер і завдання відновлення або компенсації порушених прав потерпілого як майнової санкції. Використання заходів відповідальності при порушенні договірних зобов'язань спрямоване на зміну прав та обов'язків сторін, коли відновлення порушених правовідносин у натурі неможливе. Основна мета – досягти результату, передбаченого виникненням правовідносин, та відшкодувати завдані втрати та збиток, спричинений порушенням обов'язків винною особою. Застосування договірної відповідальності завжди пов'язане з відшкодуванням збитків і сплатою неустойок, що має велике значення для забезпечення виконання договору, але цей інститут слабо розвивався на практиці, зокрема, у сфері постачання енергетичних ресурсів через приєднану мережу. Сьогодні не викликає сумніву, що відповідальність за договором постачання енергії енергетичних ресурсів за своєю суттю є економічно-юридичною, тобто передбачає майнові наслідки застосування санкцій [4]. У зв'язку з чим відповідальність за порушення умов договору зазвичай розподіляється на компенсаційну та штрафну, відповідно до завданих збитків.

Висновки Останнім часом концепція розширення компенсаційної функції вплинула на відповідальність у комерційному обороті. Це відзначилося у законодавстві в галузі енергетики, де, незважаючи на закріплення штрафної відповідальності за неналежне виконання зобов'язань, також вказується на можливість відшкодування збитків з боку сторони, яка порушила договір. Крім того, передбачається можливість вимагання відшкодування збитків за інші порушення умов договору, не враховані в Правилах. Сторонам також надається право встановлювати додаткові санкції за невиконання чи неналежне виконання зобов'язань у самому договорі.

Одночасно вважаємо, що необхідно змінити підходи до визначення методів впливу на недобросовісну сторону. Аналіз європейської практики правового регулювання взаємовідносин показує, що головним видом договірної відповідальності є відшкодування завданих невиконанням чи неналежним виконанням збитків. Підвищення значущості компенсаційної функції відповідальності в сфері постачання енергетичних ресурсів через приєднану мережу, на наш погляд, повинно призвести до зміцнення дисципліни між сторонами у цих відносинах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Będkowski Wiktor. Odpowiedzialność odszkodowawcza z tytułu nielegalnego poboru energii. *Przegląd Prawa Publicznego*. 2020. №11. URL: <https://sip.lex.pl/komentarze-i-publikacje/artykuly/odpowiedzialnosc-odszkodowawcza-z-tytulu-nielegalnego-poboru-151372269>.
2. Калініченко Л.І. Юридична відповідальність : поняття, ознаки. Держава та регіони. Серія: Право. 2020 р. № 1 (67). том 1. С.12-17. URL: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.1-1.2>.
3. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2-х т. – 3-є вид., перероб. і доп. / За ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – Т. II. – 1088 с.
4. Підлубна Т.М. Відшкодування збитків : теоретичні проблеми розуміння у сфері захисту прав та інтересів. *Держава і право: зб. наук. пр. юрид. і політ. науки*. 2010. Вип. 48. С. 351–357.
5. Правила роздрібного ринку електричної енергії: постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг № 312 від 14 березня 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0312874-18#Text>.
6. Про затвердження Порядку визначення розміру і відшкодування збитків, завданих енергопостачальнику внаслідок викрадення електричної енергії. постанова Кабінету Міністрів від 08.02.2006 року № 122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/122-2006-%D0%BF#Text>.
7. Про затвердження Порядку забезпечення стандартів якості електропостачання та надання компенсацій споживачам за їх недотримання : постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 12 червня 2018 р. № 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0375874-18#Text>.
8. Про ринок електричної енергії: Закон України від 13.04.2017 № 2019-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text>.
9. Цибань А.А., До питання цивільно-правової відповідальності за порушення виконання договору про надання послуг із централізованого опалення, *Київський часопис права*. 2021. № 4, URL: <https://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/89/82>.
10. Цивільний кодекс України. від 16.01.2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс] в редакції від 14.08.2021 р. // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
11. Юркевич Ю.М., Крупник Р.В. Особливості виконання договорів постачання газу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2024. № 81. Ч. 1. С. 263–268. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/81-ch-1>.